

Крук С. Л., Гаврилькевич В. К. Психологічна характеристика благородної людини за висловлюваннями Конфуція // Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців : тези доповідей V Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 30–31 березня 2017 р.) / [ред. колегія: Є. М. Потапчук (голов. ред.), Т. Л. Левицька, Л. О. Подкоритова, В. К. Гаврилькевич, О. В. Варгата] / М-во освіти і науки України, Хмельницький нац. ун-т, Каф. психол. та педагог. [та ін.]. – Хмельницький : ХНУ, 2017. – С. 26–29.

Крук С. Л., Гаврилькевич В. К.

Хмельницький національний університет

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА БЛАГОРОДНОЇ ЛЮДИНИ ЗА ВИСЛОВЛЮВАННЯМИ КОНФУЦІЯ

Благородна людина є сенсом гуманної педагогіки (Ш. О. Амонашвілі, 2005). Теорія і практика гуманної педагогіки спрямована на виховання благородних людей. Основні риси психологічного портрету благородної людини на підставі семантико-етимологічного аналізу поняття «благородна людина» були описані нами у попередній статті (Крук С. Л., Гаврилькевич В. К., 2016). На нашу думку, важливо також дослідити, як уявляли образ благородної людини в інші епохи та в інших культурах. Зокрема, великий китайський мислитель Кун Фу-цзи («Учитель Кун»), відомий на Заході як Конфуцій (551–479 до н. е.), який вже у віці 30 років відкрив приватну школу і став першим в історії Китаю професійним учителем, багато уваги приділяв образу благородної людини. Ці його погляди представлені, зокрема, у трактаті «Лунь юй» («Судження і бесіди») (Кобзев А. И., Переломов Л. С. Конфуций // Китайская философия: энциклопедический словарь. М., 1994., с. 151–153). Таке дослідження збагатить наукові знання з історії психології та педагогіки, адже уявлення мислителів давнини про благородну людину ще не були предметом історико-психологічного та історико-педагогічного досліджень.

Мета нашої статті – скласти психологічну характеристику благородної людини, описавши її якості за висловлюваннями Конфуція.

Результати теоретичного дослідження. Проаналізувавши висловлювання Конфуція, ми виокремили такі якості благородної людини:

1) якості, що виявляються у ставленні до себе:

– високий ступінь володіння собою (своїми бажаннями, думками, почуттями та емоціями), що дає високий рівень внутрішньої свободи: «Благородний муж спокійний і вільний, а низька людина розчарована і скорботна» (с. 137);

– вміння гармонійно узгоджувати в собі природні інстинктивні імпульси та правила поведінки в цивілізованому суспільстві, тобто здатність свідомо розв'язувати конфлікт між Ід і Суперего (за термінологією З. Фрейда), завдяки чому бути цілісною, автентичною і конгруентною особистістю: «Коли природність бере перевагу над штучністю, то ми маємо грубість, а коли штучність переважає над природністю, то ми маємо лицемірство, і тільки пропорційне поєднання природності та штучності дає благородну людину» (с. 125, 127);

– розвинене почуття власної гідності, внутрішньої достоїнності; благородна людина має глибоку повагу до себе, знає собі ціну, тобто має адекватну самооцінку, від того є спокійною і не марнославною, тобто не потребує і не шукає ніяких зовнішніх схвалень, похвал і почестей, щоб підвищувати і підтримувати на високому рівні власну самооцінку, її самооцінка не залежить від інших людей: «Благородний муж відрізняється спокійною гідністю, але не марнославний, а підла людина, навпаки, марнославна, але не має спокійної гідності» (с. 157, 159);

– внутрішній локус контролю, розуміння того, що власні недосконалості є причинами невдач у житті: «Благородний муж шукає причини своїх невдач у собі самому, а підла людина шукає їх у інших» (с. 173);

– різнобічно розвинена здатність до рефлексії та свідомої саморегуляції: «У благородного мужа дев'ять дум: бачачи що-небудь, він думає про те, щоб бачити ясно, слухаючи – щоб чути чітко, стосовно виразу обличчя думає про те, щоб він був люб'язним, стосовно зовнішнього виду думає про те, щоб він був

шанобливим, стосовно мовлення – щоб воно було щирим, стосовно справ – щоб бути уважним до них, у випадку сумніву думає про те, щоб кого-небудь запитати, стосовно гніву думає про ті лиха, які він тягне за собою, за наявності можливості придбати що-небудь думає про справедливість» (с. 189, 191);

– усвідомлення своєї недосконалості, здатність до самокорекції і наполегливого самовдосконалення, щоб інші люди спокійніше почувалися поруч із ним: «Конфуція запитали, що значить бути благородною людиною. Філософ сказав: «Із благоговінням ставитися до самовдосконалення. Виправляти самого себе, щоб через це забезпечувати спокій ближнім. Виправляти себе для забезпечення спокою народів» (с. 167, 169); «Благородний муж переймається своєю нездатністю, а не тим, що люди не знають його» (с. 171); «Благородний муж поступово піднімається вгору шляхом морального і розумового вдосконалення, а підла людина поступово опускається донизу, і загрузає у пристрастях» (с. 163); про те, як саме благородна людина забезпечує спокій ближнім і народів, йде мова далі;

2) якості, що виявляються у ставленні до інших:

– спрямованість до загального блага: «Благородний муж турбується про загальні, а не про партійні інтереси, а низька людина, навпаки, турбується тільки про партійні, а не про загальні інтереси» (с. 109, 111)*;

– несхильність до суперництва і вміння поступатися: «Благородний муж ні в чому не змагається, і якщо вже виникає необхідність змагатися, то хіба що тільки у стрільбі. Але і в цьому випадку він піднімається в зал, вітаючи своїх суперників і поступаючись їм, а спустившись, п'є чару. І в цьому змаганні він залишається благородним мужем» (с. 103, 115);

– неупередженість і справедливість: «Благородна людина у справах світу нічого не вирішує наперед, а діє згідно зі справедливістю» (с. 121); «Благородний муж, визнаючи справедливість основою своєї діяльності,

* Тут і далі за текстом статті у дужках після цитат вказані номери сторінок книги: Мудрость Конфуция: афоризмы и поучения / под ред. В. П. Бутромеева, В. В. Бутромеева. – М. : ОЛМА Медиа Групп, 2010. – 304 с. : ил.

здійснює її за допомогою правил, церемоній і обрядів, виявляє її у поступливості та завершує її щирістю» (с. 171, 173);

– розвинене почуття обов'язку: «Благородний муж знає обов'язок, а низька людина знає вигоду» (с. 123);

– виваженість у словах і рішучість в діях: «Благородний муж бажає бути повільним на слова і швидким на діла» (с. 127);

– здатність виважено та мудро допомагати людям, що базується на здатності розпізнавання добра і зла: «Благородний муж сприяє людям у здійсненні їхніх добрих справ, але не злих, а низька людина вчиняє навпаки» (с. 149);

– скромність: «Чи не благородний муж той, хто не гнівається, що він не відомий іншим людям?» (с. 97);

– обережність і чесність у висловлюваннях: «Благородний муж обережний стосовно того, чого не знає. Якщо ім'я неправильне, не відповідає дійсності, то слово буде суперечити ділу, а коли слово суперечить ділу, то діло не буде виконане... <...> Тому для благородного мужа необхідно, щоб ім'я він правильно міг сказати і слово виконати, і щоб у словах його не було нічого безчесного» (с. 151, 153);

– уміння жити у згоді з усіма: «Благородна людина вміє жити у згоді з усіма, а низька людина шукає собі подібних, щоб вступити з ними у змову» (с. 203);

– прагнення до мирного співіснування з іншими, але водночас благородна людина не намагається здобувати прихильність інших людей за допомогою улесливості: «Благородний муж миролюбний, але не улесливий, а низький улесливий, але не миролюбний» (с. 159);

– уміння приймати істину, незалежно від того, з чиїх вуст вона пролунала, вміння розпізнавати справжню суть людей: «Благородний муж не рекомендує людей за їхні хороші слова і не відкидає хороших слів через людей, тобто тому, що вони були сказані людьми нехорошими» (с. 173, 175);

– виваженість, врівноваженість у ставленні до інших людей: «Благородний муж поважний, але не сварливий, товариський, але не впадає у панібратство» (с. 175);

– розширена свідомість і розуміння стратегічних принципів діяльності, завдяки чому може виконувати важливі обов'язки, не знаючи всіх дрібних справ: «Благородний муж іноді може не знати дрібниць, але може виконувати важливі обов'язки, поміж тим як дрібна людина не може виконувати важливих обов'язків, але може виявити своє знання у малих справах» (с. 179, 181);

– розвинені вольові якості без егоцентричності: «Благородний муж прямий і твердий, але не впертий» (с. 179);

– поважність, ласкавість і строгість, – так виявляється його гуманність у стосунках із собою та іншими людьми: «Благородний муж постає у трьох видах: коли подивишся на нього здалека, він поважний, наблизившись до нього – ласкавий, послухаєш його слова – строгий» (с. 197);

– незастрахованість від помилок, через що іноді може виявляти негуманність: «Що благородний муж буває іноді негуманним – це трапляється, але щоб низька людина була гуманною – цього не буває ніколи» (с. 161); водночас благородна людина має здатність відкрито визнавати і виправляти свої помилки: «Помилки благородного мужа подібні до сонячного і місячного затемнень. Усі люди бачать його помилки, а коли він виправить їх, вони дивляться на нього з повагою» (с. 197);

3) якості, що виявляються у ставленні до світу і життя:

– звільненість від пристрастей до тілесних благ, любов до навчання: «Про того благородного мужа, який у їжі не турбується про насичення, у житті не шукає комфорту, швидкий у діяльності, обережний у висловлюваннях і звертається, для виправлення себе, до людей моральних, можна сказати, що він любить учитися» (с. 103, 105);

– звільненість від пристрасті до матеріальних і соціальних благ (багатства і знатності), здатність легко приймати бідність і низьке становище у суспільстві, здатність і в багатстві, і в бідності, і у знатному, і в низькому

суспільному становищі залишатися гуманною, тобто людською і спрямованою до високої духовної мети людиною: «Багатство і знатність складають предмет людських бажань, але благородний муж ними не користується, якщо вони дістались незаконним шляхом. Бідність і низький стан є для людини предметом відрази, але благородний муж не нехтує ними, не відкидає їх... Як може благородний муж користуватися цим ім'ям без гуманності? Благородний муж ні на годину не розлучається з гуманністю: у метушні та в зубожінні вона неодмінно з ним» (с. 117, 119), інакше кажучи, зміни матеріального та соціального становища благородної людини не впливають на її устремління до гуманності, в усіх життєвих ситуаціях благородна людина залишається спрямованою до гуманності. На нашу думку, це твердження жодним чином не суперечить наведеному вище висловлюванню, про те, що «благородний муж буває іноді негуманним». Людина, яка прагне бути гуманною, з одного боку, через недосконалість свого земного ества не застрахована від помилок на цьому шляху, а з іншого боку – вчинки можуть виглядати і сприйматись іншими людьми як негуманні лише ззовні. Та все ж, виявляючи негуманність у вчинках, можна «не розлучатися з гуманністю» в думках і прагненнях: за негуманними на зовнішній вигляд вчинками можуть стояти гуманні спонукання й наміри;

– переважання духовної потреби пізнання істини над потребами матеріального добробуту: «Благородний муж дбає про істину, а не про насущний хліб. Ось землеробство, але в ньому приховується можливість голоду, а ось учіння, в якому приховується і плата. Благородний муж турбується про те, що він не досягне пізнання істини, а не про те, що він бідний» (с. 175, 177);

– пошук не спокійного й корисливого, а добродесного й законного життя: «Благородний муж думає про добродесність, а низький про спокій; благородний муж боїться закону, а низький жадає зиску» (с. 121);

– незнаряддевість: «Благородний муж не є знаряддям, придатним тільки для одного якого-небудь застосування» (с. 111). Фразу «благородний муж не є знаряддям» можна тлумачити як таку, що вказує на суб'єктність благородного

мужа: його не можуть використовувати інші люди як знаряддя, він сам обирає своє призначення. А. І. Кобзев зазначає, що «незнаряддєвість» (рос. «неорудийность») є найважливішою якістю благородного мужа і пояснює, що це є, з одного боку, духовно-моральнісна і поведінкова автономія, з іншого – прихильність *Дао* (кит. *Путь, Абсолют*), а не предметним реаліям (Кобзев А. И., 1994);

– визнання надземної Ієрархії Вищого Закону Неба, долі, земної соціальної ієрархії (за становищем, віком і добродетеллю) та ієрархії мудрості: «Для благородного мужа існує тільки три предмети, перед якими він благоговіє: визначення Неба, долі, люди, великі за становищем, віком і добродетеллю, та слова мудреця. Підла людина не знає, що таке веління Неба, і не боїться їх, нечемно поводить з великими людьми і презирливо ставиться до слів мудреця» (с. 187); «Хто не визнає долі, той не може стати благородним мужем» (с. 201). В останньому вислові увага акцентована на тому, що саме визнання Вищого Закону за яким складається доля людини, є основою досягнення благородства. За роз'ясненням А. І. Кобзева і Л. С. Переломова, Конфуцій утримувався від суджень про надприродне, вважаючи вищою силою, що керує світом, божественно-натуралістичне «безмовне» Небо. Веління (доля), що ним посиляється, може і має бути пізнаним людиною, яка тільки в такому випадку здатна стати «благородним мужем», тобто нормативною особистістю, яка поєднує в собі ідеальні духовно-моральні якості з правом на високий соціальний статус (Кобзев А. И., Переломов Л. С. Конфуций // Китайская философия: энциклопедический словарь. М., 1994., с. 151–153). Можна було би подумати, що говорячи про визнання долі і благоговіння перед долею, Конфуцій утверджує фаталізм (що людина є об'єктом долі), але взявши до уваги наведений вище вислів, що «благородний муж не є знаряддям», тобто що він є суб'єктом власних дій, а не пасивним об'єктом, який хтось інший може використовувати як знаряддя, ми не погоджуємось із думкою про фаталістичність поглядів Конфуція. Тим більше, що Конфуцій каже про визнання долі, а визнання як внутрішня дія особистості є виявом суб'єктності,

актом волевиявлення і вільного вибору свого ставлення до феномену «долі» як прояву мудрості Вищого Закону. В акті визнання долі людина вступає у суб'єкт-суб'єктний стосунок із Вищим Началом, що керує світом, і в цьому стосунку людина, приймаючи долю як закон, водночас стає творцем власної долі, вивищуючись і обираючи шлях благородства; на здатність до такого самовизначення вказує наступний вислів: «Благородна людина не йде слідами інших, а знаходить свій шлях» (с. 205).

Перспективи подальших досліджень. Варто також з'ясувати характеристики благородної людини за висловлюваннями інших видатних мислителів та зробити порівняльний аналіз.